

ԱՐՇԱԽԻՐ ՀՕՇԱՊԻՐԵԱՆ

Բ.

(Շար. տես. Քզմ. 1921, էջ 169)

Քերթուածներու և արձակ բանաստեղծութիւններու առաջին մաս մը միացուած է գրական Սկզբնաւորութիւնք տիտղոսին տակ: Պարզ տիտղոս հոգւոյ մը որ նոր կը սկսի գրել: Մինչև 43 էջը արձակ գրութիւններ են:

Գրական Սկզբնաւորութիւնք կը բացուին պատկերով մը, Պայծառ Գիւլերնէր: Ինչ աւելի յարմար նիւթ տղու մը շարադրութեան քան այսպիսի տիտղոս մը: Մեզմէ ո՞վ, պայծառ գիշերներուն. յափշտակուած չէ լուսնի խաղաղ սպիտակութեամբը, կամ զիտած աստղերուն լոյսը, անհամար, որոնք կը փայլին և կը զողո՞ղեն, կամ կապոյտը՝ մութ ու պայծառ միանգամայն, ուր զով ոչ մը կը շնչէ: Եւ եթէ մարդ ուզէր տեղական զոյն տալ, պիտի զիտէինք այս լոյսերուն ազդեցութիւնը, քաղաքին այս կամ այն ինչ մասերուն վրայ, և ըստուերներէ որ անոնք կը ձգեն կամ կը ձգւանքն:

Բայց Արշաւիրի Պայծառ Գիւլերնէրը քիչ մը տարբեր են: Նախ կը սկսի իր գիշերը վերադարձի արեւով: Ո՛չ որովհետեւ չէ ուզած սկսիլ իր գիշերը պայծառ լուսնովը. այլ որովհետեւ ուզած է զգացնել թէ վերջաւորս արեւը կը նմանի մէկու մը «որ հիւծական արտով վարակուած՝ մահուան գիրկը կը զիմէ յամբարար»: Եւ քիչ վերջ թէ ան «ամբարեալ... վաղաշէջ կեանքի մը պէս»:

Ահաւասիկ բոլոր Արշաւիրը. անմիթիւր տխրութեան թանձր խաւ մը իր ներսը կը կազմէ, և իբր զիրտ մը, մրուր մը կը ձևացնէ հոն: Տխրութեան այս ամպերովը անգամ մը աչքերը ալլալած, ան այլ ևս իրերը իրենց բնական կարգին մէջ չտեսներ: Երկինք այլ ևս չնայիր, բայց եթէ «երկայն խոկումէ մը վերջ» եւ աչքերը ընդերկար սեւեռելէ մը վերջ է միայն որ հոն կը տեսնէ «մետաքսեայ գեղեցիկ գորգ

մը աղամանդներով զարդարուն»: Նոյն իսկ երբ լուսինն ալ ելլէ «նազելանձմ և արծաթափայլ» հրապուրիչ ակնարկ մը միայն կը նետէ «իր դիւրախար սիրահարներուն»: Ճիշդ մենք չենք հասկնար թէ որոնք են լուսնի այս «դիւրախար սիրահարները» բայց այս կը ցուցնէ թէ ինքը, Արշաւիրը, սիրահար մըն էր կոտորած սրբտերու: Ձինք չկրնար մխիթարել նաև «բնութեան պերճախօս բանաստեղծը... սոխակ», և եթէ ան «իր գեղգեղուն երգերով» անհուն երջանկութեամբ կը պարուրէ իր հոգին, անոր համար է որովհետեւ անոր ձայնը «քաղցր» է ու «մեղաշուշ»:

Բոլոր այս բաները, պայծառ գիշերներ, աղամանդազարդ երկինք մը, արծաթափայլ լուսինը, պերճախօս սոխակ մը, կը ձգեն զմարդ քիչ մը ցրուելու և զբօսնելու ալ, ինչո՞ւ ոչ, Վոսփորոնի վրայ: Բայց Արշաւիրի զգացումներու հոսանքը յանկարծակի իրենց բնական ընթացքէն կը շեղին և տարբեր ուղղութիւն կը բռնեն: Տխրութեան այն թանձր խաւը որ իր ներսն է, զինք իրեն կը քաշէ և ինք անոր մէջ կը նետուի՝ ինչպէս յորձանքի մը:

Մենք զինք այլ ևս աղէկ չենք հասկընար իր խօսքերը կը նմանին յորձանքի մը մէջ խղիւղողի մը անորոշ հեղինակներուն, և մենք չենք գիտեր այլ ևս թէ ինչն է ասոնց մէջ պայծառ գիշերը:

«Ինչ է կեանքը, առեղծուածը թաղուն, յարկնման բնութեան, երբեմն ցուրտ, երբեմն տաք, երբեմն մութ և երբեմն լոյս, անհուրուանկարը կեանքին: Արեգակը կը մարի նորէն ծագելու համար... մենք կը դիտենք պայծառ գիշերները, բայց այդ հոգեկան ուրախութեան մէջ տրտմութիւն մը չկայ միթէ, երբ քրքրենք մեր յիշատակները. ամենուն սրտի խորը անբուժելի խոցեր են թաղուած. սպիներ՝ որոնք ամենափոքր շփուժով իսկ կ'արհւնին: Առանց ցաւի, առանց տառապանքի սիրտ չկայ, աշխարհ համայն ցաւի ուկէան մըն է, դառնութեան հակա ըստով մը, որմէ ամէն ոք պարտի ըմպել անպայման»:

Պիտի չըսէ՞ր միանձնական ճգնաւորի մը բարոյական ճառի կտոր մը, որ կը քարոզէ աշխարհիս ունայնութեանց վրայ, զոր Արշաւիր միտքը պահած է և կ'ընդօրինակէ, Բայց ահա իմաստասիրական խօսք մ'ալ կը դնէ մէջը, որ կը ցուցնէ թէ իր տխրութիւնը շատ բարձր աղբիւրէ կը բղխի և կը հոսի. «Արդարեւ մարդ կային մտքին սահմանաւորումը անգամ ցաւ մը չէ՞ մարդու համար» կը կանչէ անիկայ:

Արուեստ կամ ճիշդ, սովորական զգացում մը չէ որ կը յայտնէ այս սղան:

Այս չափազանց կարգէ դուրս տիրութիւնն է որ կ'աւրէ միշտ իր պատկերը և մինչև վերջ, Հագիւ լուսնի ճառագայթ մը կը ծագի իր պատկերին վրայ, և ահա տիրութեան ամպեր վեր ելլելով իր ծոցէն կը ծածկեն զանիկայ թանձր խաւով մը և զինք դարձեալ մթութեան մէջ կը թողուն:

«Լուսինն անտարբեր կը ճնմէ լո՛ւս, և կը մտածեմ երկար թէ այդ պայծառ գիշերին քանիններ ինծի պէս երկար ու տաժանելի լոգանքներէ վերջ՝ մնացած են ծովերու անհունութեանը մէջ՝ առանց երբէք կարենալու ցամաքը հասնիլ»:

«Խօսիլ կ'ուզեմ այդ վսեմաշուք թագուհիին հետ, բայց ան լուռ է, միշտ համետ հարս, իմ ցաւերու անկարելից»:

Միշտ համետ հարս, սոսկալի տանջանք մըն է մոլորական պատանդին համար: Բայց մենք պիտի հետեւինք իր հոգւոյն ցաւագին պատմութեան, որ մեծ է, ձգիչ և դասերով լեցուն:

Յաջորդ կտորներուն մէջ Արշաւիր կը խօսի հաւատքի վրայ, Յայտի և բնականաբար նաև Սիրոյ, այս վերջնոյն մէջ: Հաւատքին տակ գրած է համառոտաբար: Այս ծանօթութիւնը կրնայ մտածել տալ՝ թէ նա զայն ուրիշ գրուածքէ մը համառոտած է, բայց կրնայ նշանակել նաև թէ նա շատ բան ունէր գրելու այս տիտղոսին տակ, բայց համառօտ կապած է: Այս կտորներուն մէջ Արշաւիր դպրոցական է, և կ'իմացուի որ իր ուժէն բարձր նիւթե-

րու վրայ ուզած է խօսիլ: Իսկ մեծ բան չէ կրցած ըսել. կը ցուցնէ միայն որ ինք մտքի պատրաստութիւն մ'ունէր, որ միշտ զինք կը մղէր լուրջ նիւթերով զբաղելու:

Պատերազմի տևադարձեք գրուածքովը նա կը մտնէ արդէն իրական կեանքին մէջ: Նա զասիկայ գրած է Պալքանեան պատերազմի ժամանակ, երբ դպրոցական շրջանակի մէջ, կ'երեւի, վիճած են այս պատերազմին օրինաւորութեան վրայ: Նա կը յայտնուի անպայման խաղաղասէր մը, և մարդկային թշուառութիւններն են, զորս պատերազմը իր ետեւէն կը բերէ և ամէն կողմ կը սփռէ, որ զինք կը մղեն այս կողմը բռնելու: Պաշտպանողական մը կտորին մէջ կը խօսի Դանիէլ Վարուժանի դէմ, որ իր դպրոցի տեսուչն էր, և կ'երեւի բոլորովին խաղաղասէր զգացմունքի չուէր: Արշաւիրի փաստերը պատերազմի օրինաւորութեան դէմ, տազնապեցնող ոյժ մ'ունին, առանց մտածելու որ պատերազմը արդարութեան ու իրաւանց վերջի խօսքն է:

Նա այս պաշտպանողականը գրած է Եւրոպական պատերազմին ծագելէն յառաջ, 14 Յունուար 1914. և անոր մէջ կը յայտնէ խելք մը՝ որ ստուգուի իր հասակէն շատ վեր է: Կարդացէք այս կըտորը:

«Պրանք և գերման պատերազմը նկատի առնենք: Դրանօթ դիւանագէտը՝ Պիլմարը՝ ուզեց մեծ դէպքով մը նուիրագործել գերման կայսրութեան միութիւնը: Ինչ աւելի նպատակայարմար էր քան արիւնակէզ պատերազմ մը, ուր ամբողջ ազգութիւններ Բրուսիական բանակներու հետ կողք կողքի պատերազմէին. Ինչ աւելի հաստատուն էր միութիւն մը կազմակերպելու համար քան զէնքի եղբայրութիւնը: Պատերազմը պայթեցաւ, այո՛, Բրուսիան մեծ թագաւոր մը շուրջը բոլորեցեալ. Բայց Ալեգսանդր-Լոռէնսն թատրերգութեան նախաբանը... կը գրուէր... Իսկ ո՞վ կը մտաբերէր թէ տարիներ վերջ նոյն այդ գուպարը ամբողջ Եւրոպան երկու կատաղի ըմբիշներու նման դէմ առ դէմ պիտի հանէր,

որոնք ամէն վայրկեան զիրար յօշոտելու կազմ պատրաստ պիտի ըլլային: Եւ ըսէք, ինչորեմ, այդ ահարկու սպառազինութեանց վերջ ո՞ւր պիտի յանգի »:

Արշալիր պատմութեան հասկացողութիւն մ'ունի որ շատ սովորական չէ:

Յաջորդ երկու կտորները ժամանակազրական սխալ կարգաւ մը տպուած են. Ահաւոր գիշերը գրուած է 1914 պատերազմին սկիզբները, և յառաջ դասուած է, որինչ Վիշտերս գրուած է 26 Մայիս 1914, և վերջը կարգուած: Մենք զանոնք իրենց բնական կարգին պիտի դնենք, և պիտի խօսինք նախ Վիշտերս կտորին վրայ, որով աւելի հապկնալի պիտի ըլլայ Արշալիրի հոգին:

Վիշտերս կտորին մէջ Արշալիր դարձեալ իր Պայծառ Գիշերներու տպաւորութիւններն ունի: Յաճախ կը կրկնէ անոր մէջ յայտնած զգացումներն ու ըրած գիտեքը, և զրեթէ նոյն բառերովն ու դիրքերովը: Միայն թէ հոս իր ցաւերը աւելի յուր հոսանք մը կ'առնեն, որովհետեւ նա արդէն իր հոգւոյ ամէն կապերը կտրած է: Հաւատք, Գիտութիւն, Սէր, Հարստութիւն, Փառք, որոնք յառաջ զինք այնչափ կը հրապուրէին, այլ ևս արժէք մը չունին իրեն համար: Բացարձակ ամայութիւնն է և համակործման փլուզումը: Տաճարները թափուր կ'երևան իրեն և «հովիւներն ալ իրենց հօտին չափ խօտան»։ Գիտութեան «յունալատին շաղակրատանքը կարող չէ ծածկել ունայնութիւնն իր բանաձևերուն»։ Սէրը ուրիշ բան չէ բայց եթէ «գարշահոտութիւնը՝ զոր պարտկելու համար իր դիցուհիները կը զործածեն բուրմէրները»։ Հարստութիւն իրեն խորշելի է, որովհետեւ շուտով զիտեր է թէ «անընչութեան ջախջախուած ոսկրները պատուանդան կը ծառայէին այդ անհոգ ճիւղին»։ Իսկ փառքը «մուխ մըն է լոկ, և քիչ մը փռշի չորս հովերուն նետուած»։ Այսպէս ամէն կապերը երկրիս հետ խզելէ վերջ դարձեալ կ'իյնայ այն յորձանքին մէջ. ուր քաշած էին զինք Պայծառ Գիշերներու տեսարանները: Բայց

իր մտածութիւնները դեռ աւելի տխուր կը դառնան և ճգնաւորական, ինչպէս այս տողերը. «Ի՞նչ կ'արժեն իրօք անցաւոր կեանքին անցաւոր հաճոյքները, խաբուսիկ, անհիմն և յաճախ ժահրալից են անոնք»։ Դարձեալ խօսիլ կ'ուզէ լուսնակին հետ, որ «միշտ համեստ հարս» անկարեկից է իր ցաւերուն: Ու կը կրկնէ զրեթէ բառ առ բառ պայծառ գիշերներու այն կտորը, ուր մենք զինք այլ ևս աղէկ չէինք հասկընար: Նա դեռ աւելի յոռետես կը դառնայ նոյն իսկ, այնպէս որ մարդ պիտի կարծէր թէ այլ ևս ապրիլ չուզեր: Այսպէս է երբ կը գրէ. «Ի՞նչ է կեանքը, առեղծուածը թաքուն, էրբեմն տաք, երբեմն ցուրտ (ինծի համար միշտ ցուրտ), երբեմն լոյս, երբեմն մութ (ինծի համար միշտ մութ): Այսպէս ըսելու համար մահուան ստուերով ծածկուած, ժպիտն այլ ևս իր դէմքին վրայ ուրիշ բան չէ, բայց եթէ կարմրութիւնը վարդին վրայ, որուն սակայն ներսի զին եթէ բանաս, կը տեսնես «որդ մը որ կը քանդէ»։ Բնութեան բանաստեղծը դարձեալ կը լսեցնէ իր ձայնը, բայց չկրնար զինք մխիթարել: Կ'արթնցնէ միայն մէջը տարտառ յոյս յոյսոնակաւ հանդստի մը: Ասիկայ իրեն յոյսի միակ նշոյլն է ևս պարելու համար, եթէ դարձեալ այն ալ տարակուսելի ակնկալութիւն մը չէ:

Ահաւոր գիշերը պատերազմի ծագելուն զբաժ է Արշալիր: Ուրշեալ դէպքով մը կամ որոշեալ տեղույ մը մէջը չէ այս գիշերը, ընդհանուր իսաւար մըն է՝ որ զինք կը պատեն իր չորս կողմը մութը այնքան սաստիկ է, որ նա այլ ևս չկրնար իր զաղափարները որոշ դասաւորել: Անոր մէջ նա մեզ կը խօսի գայլերու մասին՝ որ «եթէ դարբերու տառապանքը կ'օրհնեցնէ, — անապատի մէջ մէկ հատիկ մուրեղաւ ոչխարին» մասին, որ ի զուր «կը նայի երբեմն իր շուրջը, տեսնելու յոյսով թերևս իր բարի հովիւը»։ Գիշերները տխուր կը դառնան և առեղծուածային:

«Բայց անոնցմէ ո՞րն էր այս գիշերը, ի՞նչ, առեղծուածային, անխուսափելի

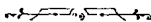
գիշերն էր այն սաստկայանդթ, ուր մահուան արհաւիրալու ծոցէն ըխած հրոյ անլիւթ պարմանիներ, արեան ծովերէ պիտի արբենային թէև, սակայն անոնց սիւսած մահէն ալ պիտի ծնէր կեանքը »:

Կ'երևի մոռնին մէջ բան մ'ունի զոր չկրնար ամբողջապէս ըսել: Գիշերը դեռ աւելի ցաւագին կը դառնայ, դեռ աւելի յոգնատիւր, որ Արշաւիր մեզի կը ցուցնէ երբեմնի ձիթենեաց անտառակի մը ծոցը ապաստանած մեծ հայածականը, զոր ինք կը ստորագծէ: Կը դիտէ միանգամայն թէ կեռ գիշեր է:

Այս մթութեան մէջէն է որ ծովէն «խորհրդաւոր ձայն մը յանկարծ կը պատգամախօսէ. — Ո՛վ հալածանքի գերմարդկային խաչակիր, տառապանքիդ վերջաբանը կը կարդամ: »

Մեր յաղթանակի մօտալուտ արևն է որ կը տեսնէ Արշաւիր, և զայն կ'ողջունէ յաղթական երգով մը, արժանի մեր ամենէն աւելի հին դարերու դասականներուն, և ասիկայ արդէն շատ է զինք սիրելի դարձնելու և միշտ յիշելու:

Հ. Ն.

ՀՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՈՒՇԱԳՐԱԿԻ ՊԵՂՈՒՄՆԵՐ

Հոռվայ «L'Osservatore Romano» օրաթիւր թի 27 Մայիս, 1921, թ. 125ի մէջ կը կարդանք հետևեալ հեռագիրը, զոր կը թարգմանենք հոս:

ՀՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՊԵՂՈՒՄՆԵՐ ՈՒՐ-Ի ՄԵՋ: ԼՈՆԴՈՆ, 26, V. Վերադարձաւ հոս Գոկտոր Հալլ, յետ յերկար դեգերելու Միջագետաց եւ Փոքր-Ասիոյ մէջ. ուր կատարեց ամենանշանակալից պեղումներ բաբելոնական գլխաւոր քաղաքներու աւերակաց մէջ:

Նորա հետախուզումներ մասնաւորապէս կեդրոնացան Ուր քաղաքին վրայ. որուն

պատմութիւնը կը հասնի առ նուազն մինչեւ 3500 տարի Քրիստոսէ առաջ. եւ որ իւր անունն առած է Բաբելոնի Օրինգուր. ներառելով, որ գտնելով զայն քարքարոսներու ներխուժմամբ աւերուած, կրկին վերաշինուց զայն Քրիստոսէ 2500 տարի առաջ:

Ըստ Աստուածաշունչ պատմութեան Ուր-ի մէջ ծնած է Աբրահամ՝ նամապետը, որ նոյն քաղաքէն մեկնեցաւ խոտաացուած երկիրը գտնելու համար:

Կատարուած պեղումներու արդիւնք եղան գտնուած վեց ամենագեղեցիկ պղնձէ գլուխներ, որոնք՝ հաւանաբար՝ որպէս խարխիւ կը ծառայէին արքունի ամոռի մը:

Յիշեալ գլուխները ձուլածոյ են. եւ որովհետեւ պղնձէ ձուլումն բաւական դժուարութիւններ կը ներկայացնէ արուեստի տեսակետով. այս պարագայս նոր ապացոյց մ'է քաղաքային զարգացման այն սաստիճանին, որուն հասած էին բաբելոնացի արուեստագէտներն: Էւ քանի որ գլուխներն ի ներքուստ դատարկ էին, երբ էին զանոնք կուպրի (ծիւծի) եւ կաւի խառնուրդով մը. եւ այս հիմն կ'ընծայէ Գոկտոր Հալլին, ըսելու թէ՝ ամենամեղմամբար Գամիէլ մարգարէն նմանօրինակ բան մը կ'ակնարկէ, երբ իւր տեսիլներու մէջ կը խօսի արձանի մը մասին, որ շինուած էր «մտադէ եւ կաւէ»:

Ուր-ի մէջ գտնուել են նաեւ երկու հիւսնայի սլաներ, ցարդ բոլորովին սնծանոթ տիպարի. որք փայտեայ երկու բուններ են, դրսէն ծածկուած՝ կարմիր, սպիտակ եւ սեւ կիտուածեղէն պատեաններով, որոնք ամրացուած էին փայտին պղնձէ թելերու միջոցով: Անցած հազարամեակներու ընթացքին մէջ՝ փայտը՝ փոշիացել սպառուել է, իսկ պատեանները մնացել են իրենց տեղերը՝ կատարեալապէս լաւ վիճակի մէջ շտրմիւ պղնձի թելի զօդերու:

Ուրի ամենամեղմամբ քաղաքական գիւտ մ'ալ է պղնձէ հրաշայի խորաքանդակ մը, որ կը պատկերացնէ երկու ճղնիկներ, որոնք ի զուր կը քանան փախչել գիրենք հետապնդող արժուագլուխ առիւծէ մը, որ զանոնք ագլներէ բռնած է: